

Małgorzata Winiarska-Lisowska
Sędzia Sądu Rejonowego

Ochrona prawa do wizerunku

Wizerunek to dostrzegalne, fizyczne cechy człowieka, tworzące jego wygląd i pozwalające na identyfikację osoby wśród innych ludzi (tak E. Wojnicka, Prawo do wizerunku w ustawodawstwie polskim, ZNUJ PWiOWI 1990, z. 56, s. 107). Należy przyjąć, że zakresem prawa do wizerunku objęta jest cała postać, a nie tylko to, co dla wyglądu człowieka najbardziej charakterystyczne, czyli twarz. W ramach pojęcia wizerunek należy uwzględnić zarówno naturalne cechy człowieka, jak i to, co zostało do nich dodane np. fryzura, makijaż, ubiór, okulary, rekwizyt, o ile tylko, wraz z innymi cechami, są one dla tej osoby charakterystyczne (J. Barta, R. Markiewicz, Wokół prawa do wizerunku, ZNUJ PWiOWI 2002, z. 80, s. 12).

Wizerunek należy więc ujmować szeroko - może tu wejść w grę nawet charakterystyczny sposób zachowania (Charlie Chaplin), gestykulacji (Louis de Funes), linia profilu (Mozart), czy charakterystyczny cień (Sherlock Holmes). Wizerunek musi jednak zawsze umożliwiać rozpoznanie osoby. Rozpoznawalność osoby stanowi podstawowy warunek przyznania ochrony, jak i elementarną przesłankę ustalenia, czy doszło do naruszenia prawa do wizerunku.

Możliwość identyfikacji osoby na skutek przedstawienia jej wizerunku nie musi mieć charakteru powszechnego – aby stwierdzić naruszenie wystarczy, że niektóre tylko osoby – na przykład członkowie rodziny, współpracownicy czy znajomi - rozpoznają postać osoby widniejącej na fotografii. Odmienne poglądy wyraził Sąd Najwyższy (wyrok z dnia 27 lutego 2003 r., IV CKN 1819/00, OSP z 2004 r., nr 6, poz. 75) w oparciu o stan faktyczny polegający na tym, że wydawca gazety umieścił w niej zdjęcie, na którym przedstawiono powoda z tyłu, ubranego w niebieską kurtkę i z niebieską torbą w towarzystwie innych mężczyzn, a fotografię opatrzone podpisem: „W centrum Gdańska biją i okradają” jako komentarz do artykułu dotyczącego rozbojów, napadów na zagranicznych turystów, kradzieży samochodów, tzw. libacji pod chmurką i obaw okolicznych mieszkańców. Dziesięcioro świadków – rodzina i współpracownicy - rozpoznało powoda na kolorowej fotografii w gazecie, ale zdaniem Sądu brak powszechnej identyfikacji osoby przedstawionej na zdjęciu jest tożsama z brakiem naruszenia dobra osobistego w postaci wizerunku. Pogląd ten został skrytykowany w piśmiennictwie prawniczym (patrz P. Ślęzak „Ochrona prawa do wizerunku,

wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2009, s. 13, J. Błęszyński w głosie częściowo krytycznej do wyroku SN z dnia 27 lutego 2003 r., IV CKN 1819/00), gdzie podkreślono, że dla zaistnienia naruszenia dobra osobistego jest bez znaczenia, czy fakt naruszenia jest dostępny dla nieograniczonego lub ograniczonego i jak licznego grona osób.

Według poglądów prezentowanych przez przeważającą część doktryny prawniczej wizerunkiem jest również tzw. maska artystyczna, jeśli równocześnie umożliwi odbiorcom identyfikację osoby kreującej tę postać (J. Barta, R. Markiewicz (w:) J. Barta [i in.], *Prawo autorskie i prawa pokrewne*, Zakamycze 2005, s. 628; odmiennie wyrok SN z dnia 15 kwietnia 1965 r., I CR 58/65, OSP 1966, z. 6, poz. 130, z krytycznymi głosami A. Kopffa, OSPiKA 1966, z. 6, poz. 130, oraz B. Michalskiego, PiP 1967, z. 4-5, s. 801). Innymi słowy maska artystyczna jest wizerunkiem stworzonym przez artystę dla oddania nie własnej, a cudzej postaci.

W orzeczeniu Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 7 lutego 1995 r. (I ACr 697/94 (w:) *Dobra osobiste. Zbiór orzeczeń Sądu Apelacyjnego w Krakowie*, red. B. Gawlik, Kraków 1999, s. 136) sąd rozszerzył pojęcie wizerunku, uznając, iż jest nim również charakterystyczna karykatura sceniczna łącznie z pseudonimem.

Podmiotem prawa do wizerunku jest osoba fizyczna, a prawo do wizerunku przysługuje osobie rzeczywistej – nie postaci fikcyjnej. Nie dopuszcza się również możliwości istnienia wspólnego prawa do wizerunku – w praktyce mamy do czynienia z fotografiami przedstawiającymi kilka osób – rodzinę, parę, grupę sportowców. W takim przypadku przyjmuje się, że występuje kilka odrębnych wizerunków i odpowiadających im praw – tyle, że wspólnie utrwalonych.

Osoba prawna nie ma wizerunku. Nie jest w szczególności jej wizerunkiem zdjęcie siedziby, czy osób wchodzących w skład organów osoby prawnej.

Regulacje dotyczące ochrony wizerunku zostały unormowane w art. 81 PrAut. Art. 83 PrAut w zw. z art. 78 PrAut reguluje natomiast konsekwencje naruszenia prawa do wizerunku. Wskazane przepisy nie wyczerpują jednak całości omawianej problematyki – wizerunek podlega ochronie również na podstawie przepisów dotyczących ochrony dóbr osobistych, znajdujących się w kodeksie cywilnym, tj. art. 23 i 24 KC. Roszczenia służące ochronie wizerunku można więc konstruować zarówno w oparciu o przepisy KC, jak i PrAut. Zastosowanie jednych z nich nie wyklucza jednoczesnego zastosowania drugich.

Obowiązujące przepisy kodeksu cywilnego poświęcone ochronie dóbr osobistych, do których zaliczają wizerunek - nie definiują treści tych praw, stanowiąc jedynie, że prawa te pozostają pod ochroną i wyliczają roszczenia przysługujące w razie zagrożenia lub naruszenia wymienionych dóbr osobistych. Ochronie wizerunku służą prawa podmiotowe o charakterze bezwzględny – skuteczne wobec każdego, kto dopuścił się ich naruszenia. Zaznaczenia wymaga, że prawa osobiste, do jakich zalicza się prawo do wizerunku są prawami niezbywalnymi, niedziedzicznymi, wyłączonymi z obrotu, powstające na rzecz jednej oznaczonej osoby i istniejące aż do jej śmierci.

W przepisach PrAut – w przepisie art. 81 ust. 1 ustawodawca stwierdza, że rozpowszechnianie wizerunku wymaga „zezwoenia osoby na nim przedstawionej” – wynika z tego, że treścią prawa do wizerunku jest wyłączenie rozpowszechniania swojego wizerunku.

Z punktu widzenia osób uprawnionych największe zagrożenie wynika nie z samego utrwalania ich wizerunku, ale z jego rozpowszechniania. Mówiąc o „rozpowszechnianiu” należy wziąć pod uwagę definicję z art. 6 pkt 3 PrAut – każdej osobie została zagwarantowana wyłączenie decydowania o możliwości zapoznania się z nim bliżej nieokreślonym kręgowi osób.

Naruszenie wizerunku polega na jego utrwalaniu, przekształcaniu lub rozpowszechnianiu. Ustawodawca przyznając określone uprawnienia, dał osobie przedstawionej na wizerunku instrument pozwalający regulować korzystanie innych osób z niego: z jednej strony są to uprawnienia o charakterze **zezwalającym** - udzielenie zgody na sporządzenie i ewentualnie na rozpowszechnienie wizerunku, a z drugiej strony **zakazowym** – odmowa udzielenia takiej zgody. Przy udzielaniu zgody decydujące znaczenie ma świadomość osoby, która ma być na wizerunku utrwalona co do tego że działania drugiej strony zmierzają do ustalenia wizerunku. Zezwolenie musi być wyrażone ze świadomości wynikających zeń konsekwencji i powinno odnosić się do sprecyzowanych sposobów wykorzystania wizerunku – nie może mieć charakteru abstrakcyjnego – czyli dotyczyć wykorzystania wizerunku w ogólności. Zgoda winna obejmować zatem konkretny wizerunek – uprawniony udzielając zgody, zezwala na sporządzenie wizerunku w określonym kontekście sytuacyjnym, sporządzenie wizerunku w innych okolicznościach wymaga uzyskania kolejnej zgody. Zgoda może być wyrażona w dowolnej formie – zarówno w sposób wyraźny, jak i dorozumiany (np. brak reakcji na fotografowanie). Uprawniony winien wyrazić zgodę przed ustaleniem wizerunku – a najpóźniej wraz z jego ustaleniem. Zgodę można odwołać, ale granicznym momentem jest ustalenie wizerunku, późniejsze odwoła-

nie zgody staje się bowiem bezprzedmiotowe. Do zgody na rozpowszechnianie wizerunku należy odnieść te same warunki, które dotyczą zgody na ustalenie wizerunku. Osoba udzielając zgody na rozpowszechnianie wizerunku, musi być świadoma czasu i miejsca publikacji, zestawienia z innymi wizerunkami oraz towarzyszącemu temu komentarza (wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie w z dnia 12 lutego 1998 r., I ACa 1044/97). Z kolei w wyroku z dnia 2 lutego 1967 r. (I CR 496/66, OSNCP 1967, nr 9, poz. 161) Sąd Najwyższy stwierdził, że „jeżeli osoba fotografowana wyraziła zgodę na publikację fotografii, dalsza publikacja jest dopuszczalna bez jej zgody, ale tylko pod warunkiem wskazania pierwotnego źródła publikacji i bez wprowadzania zmian w publikowanym zdjęciu, tzn. tylko z powołaniem okoliczności, w jakich zostało ono wykonane i opublikowane po raz pierwszy”. Zgoda na rozpowszechnianie wizerunku nie obejmuje, co do zasady, zgody na modyfikacje, przekształcanie obrazu w sposób wykraczający poza techniczny, drobny retusz. W skrajnych wypadkach usunięcie na zdjęciu pieprzyka na policzku może być już uznane za bezprawne naruszenie wizerunku.

Ograniczenia prawa do wizerunku zostały wymienione w art. 81 PrAut. Rozpowszechnianie wizerunku nie wymaga zezwolenia osoby na nim przedstawionej:

- jeżeli osoba, której wizerunek chcemy rozpowszechniać, otrzymała za pozwanie **umówioną zapłatę**, a nie zostało przez nią dokonane żadne wyraźne zastrzeżenie co do możliwości i warunków rozpowszechniania;
- jeżeli mamy do czynienia z **osobą powszechnie znaną**, a jej wizerunek wykonano w związku z pełnieniem przez nią funkcji publicznych, w szczególności politycznych, społecznych, zawodowych;
- jeżeli mamy do czynienia z wizerunkiem osoby stanowiącej jedynie **szczęgół całości** takiej jak zgromadzenie, krajobraz, publiczna impreza.

Przyjęcie zapłaty za pozwanie obejmuje z reguły zapłatę za wykorzystanie wizerunku, a co za tym idzie może być interpretowane jako zgoda na rozpowszechnianie, dlatego konieczny jest tutaj wyraźny sprzeciw uprawnionego. Zastrzeżenie takie zgłosić można skutecznie najpóźniej w chwili ustalania wysokości zapłaty.

Zgoda na rozpowszechnianie wizerunku nie oznacza zarazem zgody na naruszenie innych dóbr osobistych uprawnionego (np. czci). Zgodnie z tezą wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 20 czerwca 2002 r. (I ACa 1358/01, Wokanda 2003, nr 10, s. 41) „Przyjęcie umówionej zapłaty za pozwanie przez modelkę oraz domniemanie zezwolenia na rozpowszechnianie wizerunku chroni

osobę wykorzystującą portret (wizerunek) tylko wtedy, gdy poszkodowany powołuje się na naruszenie jego prawa do wizerunku. W przypadku powoływania się przez osobę poszkodowaną na naruszenie jej prawa do czci i do prywatności, zapłata za pozowanie nie jest wystarczająca dla wyłączenia bezprawności działania naruszającego dobra osobiste, który musi wykazać dysponowanie odpowiednim zezwoleniem poszkodowanego”. Z reguły zgoda na publikację zdjęcia jest równoznaczna ze zgodą na wykorzystanie nazwiska w zakresie potrzebnym do opisu zdjęcia i w jakimś stopniu prawa do prywatności. Czym innym jest natomiast zestawienie zdjęcia z innymi zdjęciami, które tworzą kontekst naruszający cześć.

W odniesieniu do terminu „osoba powszechnie znana” może wystąpić wątpliwość, kogo należy uznawać za taką osobę. Ustawa nie wprowadza bowiem definicji tego pojęcia. Ustalenie okoliczności, czy dany wizerunek jest wizerunkiem osoby powszechnie znanej będzie więc każdorazowo zależne od konkretnego przypadku jego rozpowszechnienia, kręgu jego odbiorców lub terytorialnego zasięgu. Możliwość rozpowszechniania wizerunku osoby powszechnie znanej bez jej zgody wymaga istnienia związku danej publikacji z pełnieniem przez tę osobę funkcji publicznych. Taka regulacja chroni „osoby publiczne” przed ingerencją w ich życie prywatne. Istotne znaczenie ma więc nie tylko kontekst zamieszczonej fotografii, ale również chwila jej sporządzenia. Innymi słowy, jeżeli wizerunek osoby powszechnie znanej został wykonany w związku z pełnieniem przez nią funkcji publicznych, fakt sprzeciwienia się jej wykonaniu tego wizerunku nie ma znaczenia dla możliwości jego publikacji. Dokonując oceny, czy w danym przypadku mamy do czynienia z osobą powszechnie znaną, czy też nie, należy wziąć pod uwagę, czy sprawuje ona jakieś funkcje publiczne, czy ze względu na jej działalność jest ona znana poza własnym środowiskiem, rozpoznawalna przez szersze grono osób. Należy przy tym podkreślić, że nie chodzi tutaj jedynie o osoby znane na terenie całego kraju. Jako osobę powszechnie znaną można zakwalifikować na określonym obszarze również kogoś, kto znany jest (ze względu na swoją działalność) na terenie danego miasta bądź gminy np. prezydenta miasta. Trzeba również pamiętać, że mówiąc o osobach powszechnie znanych nie mamy na myśli jedynie osób sprawujących funkcje polityczne, ale również osoby, zajmujące się działalnością artystyczną, naukową, sportową itp. W orzecznictwie Sądu Najwyższego za osobę powszechnie znaną uznany został np. prezes spółdzielni mieszkaniowej czy sędzia sądu okręgowego.

Kolejne trudności pojawiają się, gdy chcemy rozstrzygnąć, jakie działania można zakwalifikować jako pełnienie funkcji publicznych, a jakie nie. Jako

przykład można wskazać na okoliczność, w której aktorka bierze udział w uroczystości rozdania nagród filmowych – zdjęcie wykonane podczas takiej uroczystości może być rozpowszechniane bez uzyskania jej zgody, a jej sprzeciw w tej kwestii będzie bezskuteczny. Zgoła odmiennie kształtuje się natomiast sytuacja, gdy ta sama aktorka zostanie sfotografowana np. podczas podlewania grządek w ogródku - w takim przypadku rozpowszechnienie wykonanych zdjęć wymagałoby zgody aktorki. Sąd Apelacyjny w Krakowie w wyroku z dnia 14 czerwca 1994 roku zajął stanowisko, że ten, kto podejmuje działalność publiczną poddaje się osądowi innych osób i musi się liczyć z tym, że przedmiotem ich legitymowanego zainteresowania są i takie okoliczności z życia prywatnego, które mają znaczenie dla pełnienia przyjętej roli społecznej. Jako przykład można podać wizerunki polityka wykonane w czasie przechadzki, głosowania, w czasie nieformalnych spotkań z innymi politykami. Granicą rozpowszechniania wizerunku jest sfera intymności osoby powszechnie znanej – niedopuszczalne jest na przykład rozpowszechnianie wizerunków osoby powszechnie znanej okazującej rozpacz po stracie bliskiej osoby. Wizerunek osoby powszechnie znanej może być rozpowszechniany jedynie w celach informacyjnych, nigdy w komercyjnych – bez zgody zainteresowanego nie można wykorzystywać jego wizerunku w celu reklamowym. Cel informacyjny nie wymusza ograniczenia jedynie do zdjęć „pozowanych” o oficjalnym charakterze – można rozpowszechniać na przykład wizerunek posła czytającego podczas obrad sejmiku gazetę, ziewającego czy dłubiącego w nosie.

W przypadku osób znanych do naruszenia wizerunku może również dojść poprzez wykorzystanie sobowtórów. Będzie tak wtedy, gdy - oceniając sprawę rozsądnie - można przyjąć, iż skorzystanie z usług sobowtóra miało na celu wykorzystanie charakterystycznego wizerunku z obejściem zakazu ustawowego poprzez wprowadzenie w błąd odbiorców, do których wizerunek jest kierowany (np. reklama).

W odniesieniu do kolejnego z wyżej wymienionych wyjątków - osoby stanowiącej jedynie szczegół całości - problemem może być ustalenie granicy pomiędzy ujęciem wizerunku jako szczegółu, a ujęciem wizerunku jako zasadniczego elementu danego ujęcia. W stosunku do osób nie będących powszechnie znanymi, możliwość rozpowszechniania ich wizerunku bez wymaganej ustawą zgody, ograniczona została tylko do sytuacji, gdy osoba, której wizerunek podlega rozpowszechnieniu, stanowi jedynie szczegół przedstawianej całości. Obowiązek uzyskania zgody takiej osoby w opisanej sytuacji nie będzie istniał nawet wówczas, gdy daną osobę można będzie zidentyfikować. Z punktu widzenia ustawy,

istotna jest bowiem obiektywna ocena konkretnych okoliczności, nie zaś subiektywne odczucie osoby zainteresowanej. Jeżeli więc publikacja danego zdjęcia nie ma na celu rozpowszechniania wizerunku właśnie tej osoby, nie może się ona jedynie powoływać na fakt, iż można ją na nim rozpoznać. Za zgromadzenie należy uznać publiczną grupę ludzi nie związanych ze sobą więzami rodzinnymi czy osobistymi. Przez imprezę publiczną należy rozumieć imprezę otwartą dla nieokreślonego kręgu osób. Można zatem rozpowszechniać wizerunki osób będących uczestnikami konferencji naukowej czy spacerujących w parku.

Rozpowszechnianie wizerunku zostało również uregulowane w art. 13 ustawy z dnia 26 stycznia 1984 r. Prawo prasowe (Dz.U. z 1984 roku, nr 5, poz.24 z późn. zm.). Przepis ten zakazuje publikowania w prasie danych osobowych i wizerunku osób, przeciwko którym toczy się postępowanie przygotowawcze lub sądowe, jak również danych osobowych i wizerunku świadków, pokrzywdzonych i poszkodowanych. Postępowania przygotowawcze są prowadzone przez policję, prokuraturę i inne organy, na przykład Straż Graniczną, Agencję Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Żandarmerię Wojskową, Urzędy Skarbowe, Straż Leśną czy Państwową Straż Łowiecką. Omawiany przepis prawa prasowego jest spójny z regulacją prawa autorskiego: publikację wizerunku uzależnia od zgody osoby, przeciwko której toczy się postępowanie przygotowawcze lub sądowe. To samo dotyczy świadków, pokrzywdzonych i poszkodowanych. Ustęp 3 art. 13 prawa prasowego wprowadza dodatkową regulację, zgodnie z którą właściwy prokurator lub sąd może zezwolić, ze względu na ważny interes społeczny na ujawnienie danych osobowych i wizerunku osób, przeciwko którym toczy się postępowanie przygotowawcze lub sądowe. Nie jest to jednak możliwe wobec świadków, pokrzywdzonych i poszkodowanych.

W niektórych przypadkach sąd może, wbrew woli właściciela wizerunku, nakazać publikację portretu. Chodzi tu o listy gończe. Wydawca czasopisma, do którego przesłano list gończy z wizerunkiem osoby poszukiwanej, nie może odmówić jego publikacji i ma tego dokonać na własny koszt. Koszt ten zostanie pokryty, jeżeli ścigany zostanie schwytany, osądzony, a sąd w wyroku orzeknie także, że skazany ma obowiązek zwrócić koszty poniesione przez wydawcę na publikację listu gończego.

Dochodzenie ochrony prawa do wizerunku jest możliwe po łącznym spełnieniu dwóch przesłanek: naruszenia dobra osobistego i bezprawności działania sprawcy naruszenia. To pozwany ma obowiązek wykazać, że jego działanie nie było bezprawne. Bezprawność działania, zgodnie z art. 81 ust. 1 PrAut wyłącza zgoda uprawnionego. Istnienia zgody uprawnionego ani jej zakre-

su nie domniemywa się. Pozwany ma obowiązek wykazać, że uzyskał zgodę uprawnionego na rozpowszechnianie jego wizerunku w oznaczonych warunkach. (tak Sąd Apelacyjny w Warszawie w wyroku z dnia 19 kwietnia 2000 r., I ACa 1455/99, OSA 2001, z. 5, poz. 27, z aprobowaną glosą K. Kurosza, Rejent 2002, nr 1, s. 99).

Konsekwencje naruszenia prawa do wizerunku zostały uregulowane zarówno w KC - w art. 24, jak i PrAut – art. 78 w zw. z art. 83.

Jeżeli naruszenie prawa do wizerunku jest bezprawne, można żądać:

- zaniechania jego rozpowszechniania (jeśli do rozpowszechniania jeszcze nie doszło, a pojawiło się jedynie takie zagrożenie lub doszło już do rozpowszechniania, jednak istnieje zagrożenie dalszych działań bezprawnych, można zadać zaniechania przygotowań do publikacji czy produkcji filmu),
- dopełnienia czynności potrzebnych do usunięcia skutków naruszenia (np. złożenie publicznego oświadczenia o określonej treści i formie, wycofania ze sprzedaży egzemplarzy czasopisma czy pocztówek zawierający jego wizerunek),
- ustalenia istnienia lub nieistnienia stosunku prawnego – np. że doszło do naruszenia.

Jeśli naruszenie prawa do wizerunku było nie tylko bezprawne, ale i zawinione, można domagać się również:

- zapłaty odszkodowania,
- zapłaty zadośćuczynienia na rzecz uprawnionego,
- zapłaty określonej sumy pieniężnej na wskazany przez uprawnionego cel społeczny.

Roszczenia należące do pierwszej z wyróżnionych grup są roszczeniami niemajątkowymi, zaś roszczenia należące do grupy drugiej to roszczenia majątkowe. Roszczenia niemajątkowe można zgłaszać jednocześnie z roszczeniami majątkowymi. Spośród roszczeń majątkowych natomiast można dochodzić łącznie jedynie odszkodowania i zadośćuczynienia na rzecz uprawnionego lub odszkodowania i zapłaty określonej sumy pieniężnej na wskazany przez uprawnionego cel społeczny. Nie jest natomiast możliwe żądanie zarówno zadośćuczynienia, jak i zapłaty określonej sumy pieniężnej na wskazany przez uprawnionego cel społeczny.

Sądem właściwym do rozpoznawania roszczeń z tytułu naruszenia prawa do wizerunku jest – jako sąd pierwszej instancji – sąd okręgowy właściwy miejscowo ze względu na miejsce zamieszkania naruszonego – w przypadku kie-

dy jest nim osoba fizyczna, a miejsce siedziby – w przypadku osoby prawnej. W każdym przypadku bezprawnego naruszenia prawa do wizerunku podjęcie decyzji, czy wystąpić przeciwko naruszytelowi na drogę postępowania sądowego należy do osoby, której prawo do wizerunku zostało naruszone. Sprawy sądowe – zwłaszcza w przypadku osób powszechnie znanych - są dość szeroko opisywane zarówno w prasie codziennej, jak i w literaturze prawniczej – polskiej i zagranicznej.